

A CSERÉPFALUI MUSSOLINI-BARLANG.

Irta: KADIC OTTOKAR dr.¹⁾

A nagyjelentőségű hazai barlangok száma a múlt évben ismét eggyel gyarapodott; ez a Cserépfalu község határában régóta ismert kétnyílású *Subalyuk*. Minthogy ennek a barlangnak teljes kiásatása az 1932. év folyamán kiváló eredménnyel járt, a Magyar Barlangkutató Társulat Választmánya elhatározta, hogy ennek a nevezetes barlangnak tudományos szempontból kevésbé megfelelő népies nevét Olaszország zseniális miniszterelnöke, a magyarbarát Duce tiszteletére *Mussolini-barlangra* változtatja. A magyar barlangkutatók ezzel a megtiszteléssel elismerésüket fejezték ki azért a bámulatos fellendülésért, amelyet Olaszországban a tíz éves fasizmus alatt, barlangkutatók dolgában tapasztalunk.

A Hór-völgynek sziklás oldalában nyíló, bokrokkal benőtt szerény üregről senki sem sejtette, hogy a benne felhalmozódott lerakódás rétegei milyen tudományos kincseket rejtenek. A barlang jelentőségének felfedezése érdekes körülmények között történt. Munka nélkül álló egrí barlangkutató munkásaim ugyanis a múlt tél folyamán Heves vármegye és Eger város törvényhatóságától inségmunkák címen költséget kaptak arra, hogy az egrí Bükk egyik-másik barlangjában próbaásatást végezzenek.

Először a Füzérközi barlang felásatásához láttak, mert egyik korábbi próbaásatásuk alkalmával számos östörténeti cserépedény-töredéket találtak itt. Mikor az ásatás előrehaladt, DANCZA JÁNOS előmunkás két társával a völgyben jóval lejjebb fekvő Subalyukhoz rándult, hogy ebben az üregben is szerencsét próbáljon. Alig hogy munkához láttak, a lerakódás felső rétegéből több barlangi medve-csont és néhány paleolitos kőszilánk került a napfényre. Nehány heti ásatás után kitűnt, hogy munkásaim ebben a barlangban gazdag paleolitos telepre akadtak, amelyet változatos jégkori fauna kísért.

Ez az ásatás később egész váratlan eredményekhez vezetett. Április hó végén ugyanis telefonhoz hívtak s DAMCZA JÁNOS Cserépfaluról azt a meglepő hírt közölte velem, hogy a paleolitos rétegből ősemberi állkapocs került a felszínre. Erre az értesítésre EMSZT KÁLMÁN dr., a Földtani Intézetnek akkori vezetője, a helyszínre küldött, hogy személyesen győződjék meg a lelet mivoltáról. Az állkapocsot és a közben

1) Előadta a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XLI. budapesti Vándorgyűlésének 1933. június 8.-án tartott ülésén.

begyűjtött újabb paleolitos anyagot Egerben a ciszterci rendházban mutatták be, ahol első ránézéssel megállapíthattam, hogy a talált állkapocs tényleg a *Homo primigenius*-tól származik. Meghatottság fogott el, amikor 26 évi barlangkutatás után végre az első hazai ősemberi csont-maradványt kezeimbe vehettem. A bemutatott számos paleolitos köeszközből, nevezetesen a tulsulyban levő hegyből és kaparóból hamarosan kitűnt, hogy a Subalyuk őskökor emlékei a *musztérienbe* tartoznak.

Kétségtelenné vált, hogy buzgó munkásaim Heves vármegye és Eger város anyagi támogatásával nagyjelentőségű barlangoi tartak fel. Amint ez kitudódott, a m. kir. Földtani Intézet igazgatósága az ügyet magáévá tette s az ásatások vezetésével engemet bizott meg. Ásatásaimat május elsejétől szeptember végéig, tehát teljes öt hónapig végeztem s ez idő alatt be is fejeztem.

Az ásatást hét munkaerővel olyképpen végeztem, hogy először az Előter és Csarnok egyik felit a III. alapszintre 2 m-es négyszögek és 1 m-es szintek szerint ásattam ki, azután annak másik felire került a sor. Közben kiderült, hogy a Csarnok végén hatalmas kürtő, ill. zsomboly képződött, amely teljesen ki van töltve agyaggal és kötőrmelékkal. E 20 m. magas zsomboly kitakarítása egy teljes hónapig három munkaerőt kötött le. Mikor az előteret és Csarnokot a III. szint magasságáig teljesen kiástuk és a zsombolyt kitakarítottuk, sorra került a nevezett barlangrészeknek fenékgig való kiásatása, ami ismét úgy történt, hogy azoknak először egyik, azután másik felit emeltük ki. A kutatás utolsó feladata a Folyosó kitakarítása volt.

A Mussolini-barlang kiásatása révén elért eredményeket, a könynyebb áttekintés végett, genetikai sorrendben a következőkben közlöm.

A Hór-völgy jobb oldalán 44 m-rel magasságban fekvő barlang felső triaszkoru mészkőben, két egymást keresztező hasadék mentén korrózió és erózió útján fejlődött. A korrózió útján bővített hasadékokból csupán a Folyosó felső szakaszában találunk maradványokat, a barlang többi részét utólagosan az erózió bővítette ki abban a terjedelemben, ahogy azt, az ásatás után, ma is látjuk. A folyó víz munkájának a nyomaít mindenütt látjuk öblös kivajások alakjában. A kiásott barlangfenék lejtéséből és irányából következik, hogy az egykor itt folyó patak belülről kifelé folyt s hogy nem a Hór-patak vájta ki a barlangot, hanem ennek egyik mellékága, amely távolabbb vidékről érkezett a barlangba s annak közvetlen közelében a Hór-patakba torokolt. Ennek az őskori Suba-pataknak a nyomaít a Kut-hegy közelében teljesen eltűntek s csak a Mussolini-barlang az a parányi földalatti

patakszakasz, amely annak egykori létét bizonyítja. A Csarnok haránt-metszetein látható oldalsó kivájásokból kiténik, hogy a Suba-pataknak a medre ismételve süllyedt, a Csarnok mennyezetén látható kivájások pedig arról tanuskodnak, hogy a patak vize nyomás alatt állott. Az említett keresztiszelvények kiöblösödéseiből látszik, hogy a Suba-patak három szintben folyt hosszabb ideig s ez idő alatt tágitotta a járatot. A patak utoljára szűk mederben folyt a barlang egyik oldalán s mikor a Hór-patak mélyebbre vágta a medrét, a Suba-patak is lépést tartott a fővölgy süllyedésével; a patak vize a mélységbe vezető hasadékokban eltűnt, a barlang pedig szárazon maradt. A Hór-patak vize ezentúl a barlangot már csak nagyobb áradások alkalmával érhetette el s ilyenkor a befolyó víz kavicsot és homokot rakott le a fenék mélyebb helyein.

A barlangkitöltés legalsóbb, a fenékre rakódott üledék, *élénkvörös plasztikus agyag*, amelynek alsó részében a Hór-patak kavicsa és homokja telepedett. Ez a lateritra emlékeztető régi üledék helyenként 1.5 m vastag s felső részében gyéren csontokat is rejt magában. A Csarnok hátsó részében ez az élénkvörös agyag tele van csontokkal, olyannyira, hogy itt valóságos csontbreccsia-réteget alkot. A csonttelepből gyűjtött fauna eltér a barlangjainkban előfordulni szokott jégkori faunáktól s valószínűleg azoknál jóval idősebb lesz.

Az élénkvörös agyagra vékony *sárgászöld agyag* rakódott, amely az egész Csarnokban és az Előtéren is mindvégig követhető. Ez a barlang kitöltésének egyik legjelentősebb rétege, mert számos csont mellett kiválóan megmunkált paleolitos köeszközöket tartalmaz s így *kultúra-rétegnek* bizonyult. Az itt gyűjtött csontanyag az alatta levő élénkvörös és a fölötte fekvő jégkori faunának keveréke.

Az ebből a rétegből kikerült számos paleolitos köeszköznek tulajdonképpeni része jól meg van munkálva és patinával be van vonva. A jól megmunkált darabok között túlsúlyban vannak a hegyek, kaparók és pengék, alárendelve találunk furókat, vakarókat, díszkuszokat és más szerszámtípust is. Mindezek egybevetéséből következik, hogy a Mussolini-barlang sárgászöld agyagrétege *musztiéri kőipart rejtett magában*. E kőipar legjellemzőbb típusai az említett hegyek, amelyek itt olyan tökéletes kidolgozásban jelentkeznek, mint kevés más helyen. Legszembetűnőbbek a háromszögalakú, szimmetrikus, felületükön és oldalain finoman szilánkolts hegyek. Ezeknél kevésbé tökéletesek a hasonló megmunkálású, de asszimmetrikus hegyek, továbbá hegyek, amelyeknek szélei egyáltalában nincsenek szilánkolva. Egészen külön típust képvisel néhány hosszurányú, lándzsaalakú hegy, tökéletes peremszilánkolással és lapított felső felülettel.

Tökéletes megmunkálást árul el a második főszerszámtípus is, a számos kaparó. Ezek között ismét több típust különböztethetünk meg, nevezetesen olyanokat, amelyeknek kaparóéle domboru és olyanokat, amelyeké egyenes. Változatosak a szép számban talált pengék is. Vannak kicsi, keskeny, közepes és nagy, széles pengék, szélei élesek, vagy szilánkoltak. Van az iparban néhány tökéletesen kidolgozott furó, vaskaró és díszkusz. Fontos, hogy ebből a kulturarétegből több jól megmunkált csontszilánk is napfényre került, ezek nagyjában a köeszközökhöz hasonlóan vannak kidolgozva. A kulturamaradványokhoz tartoznak végül tűzhelyrétegek is, amelyekből számos faszén és megpörkölt csont került ki.

A mondottakból kitűnik, hogy a Mussolini-barlang alsó kulturarétegből gyűjtött musztiéri emlékek e kulturaréteg legjavából valók, hogy ezek tökéletes megmunkálásuknál és művészi kivitelüknél fogva e kultúraemelet virágkorába, *vagyis a javamusztiérienbe tartoznak*. Hogy ez az előzetes megállapítás mennyire állja meg a helyét, azt majd az ipar beható tanulmányozása és más hasonló kőiparokkal való összehasonlítása fogja eldönteni.

A sárgászöld kulturaréteget felülről vékony *sötétbarna rétegsáv* zárja le, amelyben elvéve szintén paleolitikok fordultak elő. E sáv fölé több méter vastagságban *zöldesszürke, sárgásszürke és sötétszürke mészkőtörmelék*es barlangi agyag következett, amely tömegesen a barlangi medve és alárendelve más jégkori emlősök maradványait tartalmazta. Kulturamaradványok, nevezetesen paleolitikok, megmunkált csonttöredékek és faszén szemek ezekben a rétegekben csak szórányosan fordultak elő.

Erre a vastag lerakódásra *világosbarna mészkőtörmelék*es barlangi agyag üledett, amely főleg az Elötéren volt kifejlődve, a Csarnok elején kivékonyodott s annak közepén teljesen kiékelődött. Ez a barlang második nagyjelentőségű rétege, amely tele volt jégkori emlős-csontokkal. Ez a fauna nagyjában hasonlít az alsó kulturaréteg állattársaságához, csak itt hiányzanak a kérődzők és sokkal gyakoribb a vadló, a mammut és a gyapjas orrszarvu. Ez az a réteg, amelyben munkásaim megtalálták a paleolitikus köeszközöket és az emberi állkapcsot.

A paleolitikus szilánkok ebben a rétegben sokkal nagyobb számban fordulnak elő, mint az alsó kulturarétegben. Egy-egy négyszögből százsámra került ki a sok apró szilánk, kisebb és nagyobb töredék. Jól megmunkált darab azonban aránylag kevés akadt. Ezek közül itt is túlsúlyban vannak a hegyek, kaparók és pengék, amiből következik,

hogy ez a *kőipar* is a *musztérienbe* tartozik. Az itt talált kőeszközök azonban korántsem olyan kiválóak, mint az alsó kulturaréteg kőeszközei. Az egyes darabok megmunkálása sokkal egyszerűbb és nagyolt, a szilánkolás pedig elhanyagolt. Megmunkált csontszilánk és faszén ebből a kulturarétegből is elég került ki.

A felső kulturaréteg paleolitos iparát szintén a musztérienbe kell helyeznünk, míg azonban az alsó kulturaréteg a javamusztérient képviseli, addig a jóval fiatalabb felső kulturaréteg egy hanyatlásnak indult, tehát kevésbé fejlett musztérient rejtett magában. Ez tehát csakis *egy késői musztérien kőipar lehet*, amely nagyjában megfelel a krapinai, némileg a tatai és a legtöbb ismert musztiéri iparnak, míg az alsó kulturaréteg ipara, kiválóan megmunkált típusainál fogva a többi fölé emelkedik és szintén páratlanul áll. A barlangunkban talált két musztérien iparnak végleges elhelyezését a paleolitikum chronológiájában a részletes tanulmányozás fogja eldönteni.

A Mussolini-barlang felásatásának egyik legfontosabb eredménye az, hogy a hazánkban eddig csak kevés helyen talált musztérient ez alkalommal klasszikus őstörténeti területünkön, a Bükk-hegységben is két egymástól elkülönített kultúraemeletben találtuk meg. Hasonlóan, amint a Szeletában a szolütrént két emeletben és utolérhetetlen szépségben ismertük meg, éppen úgy a musztérient is két elkülönített szintben és páratlan kifejlődésben találtuk meg a Mussolini-barlangban.

Az ásásoknak második fontos eredménye az, hogy a Mussolini-barlangban előforduló és egymástól rétegtanilag elég távol álló két musztiéri kultúra ugyanazon jégkori faunával fordul elő, amely az eddig ismert ornyaszient és szolütrént és kíséri, vagyis kiderült, hogy a hazai musztérien, ornyaszien és szolütrén egyazon egységes hosszantartó jégkori periódusba esik, amelyet a barlangi medve, barlangi oroszlán, barlangi hiéna, mammut, gyapjas orrszarvu, óriásgím és sok más jégkori alak jellemez. Ezt követi egy rövidebb ideig tartó jégkori periódus, amelynek legjellegzetesebb alakjai a rénszarvas és a számos apró jégkori gerinces s amelybe a magdalénien tartozik.

A végzett ásásoknak harmadik kimagasló eredménye végül az, hogy a felső kulturaszintben ez egyszer emberi csontmaradványokat is találtunk és pedig két egyéntől, egy felnőtt és egy gyermekegyéntől.

A felnőtt egyén maradványai közül legfontosabb darab a fennebb említett állkapocs. Ezt több töredékből kellett összeragasztani, úgy hogy jelenleg két nagyobb darab: az elülső rész és a baloldali vízszintes ág áll rendelkezésünkre, míg a jobboldaliból csupán három zápfog maradt

meg. A legjellegzetesebb darab az elülső rész, amelyen mindenekelőtt feltűnik az álcúcs hiánya; ennek helyén széles és magas csontlap látható, amely ferdén le- és befelé hajlik. A töredék alja vastag, belső lapján láthatjuk azt az érdekességet, amelyhez a nyelvizmok tapadnak. Ebben a darabban megvannak az összes metsző- és szemfogak, valamint a jobb első előzáfog. Az ugyancsak vastak baloldali vízszintes ágban megvan a 3 zápfog és az utolsó előzáfog. Ez a két darab az előzáfog tájékán, ahol az állkapocs eltörött, bizonytalanul érintkezik s ezért csak kellő körültekintéssel és méréssel lesz majd pontosan összeilleszthető.

Az állkapocs az ősembernek olyan jellemző csontvázrész, hogy a szakember minden beható tanulmányozás nélkül is, egyszerű ránézéssel eldöntheti, hogy ez a *Homo primigenius*-tól származik. Így tehát a többi kevésbé jellemző darab is mind ettől az emberfajtától ered. Az állkapocson kívül megtaláltuk még a keresztcsontot, a szegycsont első tagját, több csigolyát, egy térdkalácsot és néhány láb- és kézközépcsontot.

Ugyanebben a rétegben, amelyben a felnőtt egyén csontmaradványai feküdtek, de valamivel tovább találtuk meg a gyermek-csontokat is és pedig a koponya töredékeit, néhány csigolyát, több bordatöredéket és ujjpereceket. A koponyatöredékekből sikerült összeilleszteni a koponyatetőt, amelyen a szemgödörök felső szélei is részben megvannak. Megvan a felső állcsont is, töredékekben, az összes tejfogakkal és több rejtett végleges foggal, s megvan végül a hallócsont és a nyakszirtecsont környéke. Az utóbbi csontokat eddig még nem sikerült a koponyához illeszteni. Az agykoponyán feltűnik a kerekfejűség, a felső szemívek hiánya és a homlokcsont alacsonysága. E csontok beható tanulmányozása mindenesetre fontos adatokat fog szolgáltatni az ősember csontvázának fejlődéstani ismeretéhez.

A fentiekből kitűnik, hogy a Mussolini-barlang teljes kiásatása nemcsak földtani és barlangtani, hanem őslénytani, régiségtani és emberlani szempontból is rendkívül fontos volt. A végzett ásatás nemcsak ennek a barlangnak speciális rétegzését tárta fel a tudomány számára, hanem az összes hazai barlangkitöltések rétegvizsionyait s így a magyarországi negyedidőszak általános chronológiáját is kellő megvilágításba helyezte. Hogy ezt a sok eredményt ilyen rövid idő alatt értük el, azt főleg annak a kedvező körülménynek köszönhetjük, hogy erre a munkára a szükséges idő és pénz rendelkezésünkre állott, hogy a barlangot ennél fogva megszakítás nélkül áshattuk ki. Így az ásatást a legnagyobb gonddal végezhattuk, az egymásra rakódott rétegeket gon-

dosan el tudtuk választani s a bennük talált tárgyakat egymástól szigoruan elkülöníteni.

Mindezt sokoldalú támogatásnak köszönhetjük. Elismerés illeti elsősorban PÁLOSI ERVIN dr. jogakadémiai tanár és PATAKI VIDOR ciszterci tanár urakat, akik sok utánjárással Heves vármegye és Eger város törvényhatóságainál az ásatások megkezdéséhez szükséges pénzt kieszközölték. Elismerés illeti a nevezett törvényhatóságok vezetőit is, nevezetesen HEDRY LŐRINC főispán és TRAK GEZA polgármester urakat azért, hogy az ásatásoknak tudományos jelentőségét felismerve, a szükséges költségeket engedélyezték. Különös elismerés és köszönet illeti továbbá EMSZT KÁLMÁN dr. kísérletügyi főigazgató urat, a m. kir. Földtani Intézet akkori vezetőjét azért, hogy az első leletek felfedezéséről értesülve, nyomban intézkedett, hogy az ásatás szakszerű vezetés alá kerüljön és a szükséges anyagiak előteremtésével lehetővé tette a barlang teljes kiásatását. Munkánkat nagymértékben elősegítette az a kedvező körülmény is, hogy a barlang tulajdonosa: FÜLÖP JÓZSIÁS COBURG-GOTHAI Herceg Úr Öfensége, továbbá az uradalom kormányzója JUSTH FERENC ny. h. államtitkár úr, a területen pedig CSÓKA JÓZSEF uradalmi erdőmérnök úr ásatásainkat a legmegezebbmenő előzékenységgel támogatták s azok befejezésekor Öfensége a gyűjtött anyagokat a m. kir. Földtani Intézetnek, mint azok megőrzésére és tanulmányozására legilletékesebb hazai tudományos intézménynek, adományozta. Meg kell végül emlékeznem derék munkásaímról is, nevezetesen DANCZA JÁNOS előmunkásomról, akik szorgalmukkal és ügyszeretetükkel nagy mértékben hozzájárultak, hogy a szóbanlevő barlangot olyan gondosan kiáshattuk.

